
MAKAI JÁNOS

VSZEVOLOD FEJEDELEM A NYUGATI TÖRTÉNETÍRÁSBAN¹

Vszevolod Bolsoje Gnyezdo, azaz Nagyfészki Vszevolod vlagyimir-szuzdali fejedelem (1176–1212) kevésbé vitatott történelmi személyiség, mint bátyja, Andrej Bogoljubszkij (1157–1174).² Ennek az állításnak a bizonyításához könyvtárnyi terjedelmű szakirodalom ismerete szükséges. Az 1917 előtti orosz történetírás klasszikusai, a szovjet időszak kutatói és az 1991-et követő évek orosz történészei nézeteinek vizsgálata igazolta a fenti kijelentést.³ Jelen tanulmány a mérvadó nyugati szerzők koncepcióinak ismertetését tartalmazza.

Vernadsky és Florinsky nézetei

Az amerikai Yale Egyetem professzora, George Vernadsky (Georgij Vernadszkij) egy sorozat második köteteként 1948-ban jelentette meg *Kievan Russia* című munkáját. Ebben egyrészt azt írta, hogy Szuzdaliában egy nehéz időszak után Andrej testvérének, III. Vszevolodnak vlagyimiri nagyfejedelemként sikerült fokozatosan visszaállítania a politikai egységet. Másrészt Vszevolod szerepét elsősorban Kijev kapcsán vizsgálta, s enyhén negatív színezetű véleményt fogalmazott meg róla. Megállapításainak lényege az alábbiakban foglalható össze: a 12. század végén a volhíniai Roman és a szuzdali Vszevolod a kijevi trón ellenőrzéséért versengett, s mindkettő rivalizálást és bizalmatlanságot próbált előidézni a kijevi régió kisebb hatalmú fejedelmei között. 1200-ban Roman, ekkor már Volhínia és Halics irányítója, a kunokra összpontosította figyelmét, és súlyos csapást mért rájuk. Győzelmének hatását azonban aláaknázták az orosz fejedelmek közötti újabb nézeteltérések. Feltehetőleg Vszevolod felbujtására, Rurik vezetésével számos kijevi (a kijevi régió valamely központját irányító – M. J.) és csernyigovi fejedelem fellázadt Roman hűbérúri hatalma ellen. Miután a fentiek 1203-ban megtámadták Kijevet, kun szövetségeseik könyör-

-
- 1 A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázat támogatta.
 - 2 Andrej Bogoljubszkij értékeléséhez: *Makai János: A Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség és Andrej Bogoljubszkij az orosz történetírásban*. In: *Világtörténet*, 1988/3. 66–83. *Uő: Andrej Bogoljubszkij a szovjet korszak történetírásában*. In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series. Tom. XXIII. Sectio Historiae*. Szerk.: Kaló Ferenc – Nagy József. Eger, 1998. 169–186.
 - 3 *Makai János: Vszevolod vlagyimir-szuzdali fejedelem az orosz és a szovjet történetírásban*. In: *Acta Academiae Agriensis. Nova Series. Tom. XLII. Sectio Historiae*. Szerk.: Németh István. Eger, 2014. 99–113.

telenül kirabolták a várost. Roman sikeresen bosszút állt ugyan a kunokon, de kompromisszumot kellett kötnie Vszevoloddal, és közös gyámság alatt új fejedelmet neveztek ki Kijev élére. Roman 1205-ben meghalt, s Vszevolod maradt a legerősebb orosz fejedelem. Mivel őt nagyon lekötötte saját hatalmának megszilárdítása Szuzdaliában, kevésbé avatkozott bele a déli ügyekbe. Hagyta, hogy Kijevben 1206-tól a csernyigovi Vszevolod kormányozzon.⁴

A másik híres emigráns, Michael Florinsky (Mihail Florinszkij), a Columbia Egyetem oktatója két kérdéskör – a Novgorodhoz és a szeniorátushoz való viszony kapcsán – olyan gondolatokat is megfogalmazott, amelyek nem tekinthetők általánosnak a történelemtudományban. Úgy vélte, hogy a volgai bolgárok elleni harccal Vszevolod folytatta elődei politikáját, s ez a küzdelem együtt járt a Novgorod fölötti ellenőrzéssel, amely őt különösen foglalkoztatta. Florinsky szerint a novgorodiak aggódtak a rosztov-szuzdali fejedelmek erősödő befolyása miatt, de nem sok sikerrel próbáltak meg támogatást szerezni ellene Szmolenszkben és Csernyigovban. Az amerikai szerző úgy látta, hogy Novgorodnak is érdekében állt a Szuzdallal való együttműködés: nyugati kereskedelmének fejlődése gyakori konfliktusokhoz vezetett Svédországgal, Litvániával és a német lovagokkal a kereskedelmi utak ellenőrzése miatt, továbbá ki akarta terjeszteni uralmát a szomszédos finnugor területekre is. Ezekhez a vállalkozásokhoz szüksége volt szövetségesekre és katonai vezetőkre, a rosztov-szuzdali fejedelmek pedig nagyon is alkalmasnak bizonyultak a fenti szerepre. Az utóbbiakat sok gazdasági és politikai kötelék kapcsolta Novgorodhoz, hadi tapasztalatokkal rendelkeztek, és veszély esetén katonai segítséget tudtak nyújtani. De ennek a segítségnek megvolt az ára: a rosztov-szuzdali fejedelmek Jurij Dolgorukijtól kezdve következetesen arra törekedtek, hogy Novgorodot függésbe vonják. Erőfeszítéseiket III. Vszevolod alatt siker koronázta, amikor is a novgorodiak elfogadták a vlagyimiri nagyfejedelem vezető szerepét, és kérték, hogy saját választottjait nevezze ki fejedelmüknek.⁵

A rangidősség kérdésében Florinsky határozattan bírálta az északkeleti fejedelmeket. Leírta az ismert nézetet, mely szerint Andrej Bogoljubszkij szétválasztotta Kijevet és a szeniorátus rendszerét, majd megfogalmazta, hogy Vszevolod az utóbbit a Vlagyimiri Nagyfejedelemséghez kötötte. Florinsky a kijevi és a vlagyimiri szeniorátust élesen szembeállította. Úgy vélte, az előbbi a Kijevi Oroszországban főként az idegen támadókkal szembeni közös fellépést

4 Vernadsky, George: *Kievan Russia*. In: *Vernadsky, G. – Karpovich, M.: History of Russia*. Vol. II. New Haven, 1948. 222. Annak ellenére, hogy Vernadsky a mai napig tekintélynek számít, legalább két vonatkozásban pontosítani kell az általa leírtakat. Egyrészt az 1170-es évek végétől Északkelet-Ruszbán (Szuzdaliában) Vszevolod hatalmát már nem fenyegette komolyabb veszély, következésképpen nem ezért nem avatkozott be aktívabban a déli ügyekbe. Másrészt 1206 és 1210 között Rurik Rosztyiszlavics és a csernyigovi Vszevolod Szvjatoszlavics között még harc folyt Kijevért, s a szuzdali (Nagyfészki) Vszevolod csak 1210-től hagyta, hogy ott a csernyigovi Vszevolod kormányozzon.

5 *Florinsky, Michael. T.: Russia: A History and an Interpretation in Two Volumes*. Vol. I. New York, 1953. 49–50.

szolgált, a rosztov-szuzdali fejedelmek viszont önző politikájuk leplezésére használták fel. Így például Andrej és Vszevolod rávette a szmolenszki fejedelmeket, hogy Rosztov-Szuzdal érdekében harcoljanak Novgorod és Csernyigov ellen, és Vszevolod ugyanezt az elvet alkalmazta a rjazany-muromi fejedelmekkel kapcsolatban.⁶ A fentiek ismeretében nem meglepő, ha Florinsky Andrej és Vszevolod tevékenységéről negatív értékelést adott: sajnálatos, hogy a vlagyimiri nagyfejedelmek presztízsüket és hatalmukat Északkelet-Oroszország regionális érdekeinek képviselőjére használták fel, gyakran kárt okozva ezzel más fejedelemségeknek.⁷

Német és amerikai értékelések az 1960-as évekből

A kölni Günther Stökl 1962-ben jelentetett meg kötetet az orosz történelemről. Ahhoz képest, hogy a kezdetektől a 20. századig tárgyalta az eseményeket, viszonylag nagy teret szentelt a fejedelem tevékenységének. Véleménye szerint Andrej öccsének, Vszevolodnak ugyancsak a korlátlan fejedelmi hatalom megvalósítása volt a célja. Tapasztalatai miatt azonban már okosabb volt, kevesebb erőszakos módszert alkalmazott, ezért hosszú távon is nagyobb sikereket ért el.⁸

A szerző általában összevonva értékelte az északkeleti fejedelmek külpolitikáját: a külső terjeszkedés összhangban volt a belső stabilizációval. A vlagyimiri fejedelmek lépésről lépésre, kiszámíthatatlan kockázatok nélkül növelték hatalmukat. A gyengébb szomszédok, mindenekelőtt Szmolenszk és Murom-Rjazany rövid idő alatt függésbe kerültek, és el kellett ismerniük az új nagyfejedelem, Vszevolod „sztarejsinszvoját” (szeniori pozícióját – M. J.). A genealógiától függetlenül a leghatalmasabb lett a legidősebb, és ennek felelt meg az új megszólítás, amely a kijevi korszak fejedelmei között elképzelhetetlen lett volna.⁹

A volgai út az új nagyfejedelemség közvetlen érdekeit érintette. Ez északnyugaton Novgorod, délkeleten pedig a volgai bolgárok kezében volt. Stökl szerint Vszevolod és fiai Novgorodot annyira a befolyásuk alatt tartották, hogy krónikásaik Vlagyimiri és Nagy Novgorodi Nagyfejedelemségről kezdtek írni. Ő is utalt a két szomszédos terület érdekeinek kölcsönhatására és az abból adódó problémára: a gazdasági függőség mellett a novgorodi politika is súlyos helyzetben volt. A városnak nagy területe és kereskedelmi kapcsolatai katonai védelméhez fejedelemre volt szüksége. Csak az teljesíthette a feladatot, aki reális hatalommal rendelkezett, de ilyen hatalmuk csak a vlagyimiri nagyfejedelmek

6 Uo. 50–51.

7 Uo. 54.

8 Stökl, Günther: *Russische Geschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Stuttgart, 1990. 115. Ez már az ötödik kiadás. Az első 1962-ben, az utolsó, a hetedik a szerző halála után, 2009-ben jelent meg.

9 Uo. 117.

jelöltjeinek volt. Ők azonban nemcsak a város önállóságát, hanem önkényes lépéseikkel nemritkán Novgorod lelegelementárisabb érdekeit is veszélyeztették. Ugyanakkor a volgai bolgárokkal kapcsolatban Szuzdal-Vlagyimirnak nem voltak ilyen messzire tekintő céljai, és itt szerényebb sikerek is születtek.¹⁰

Egy rövid áttekintésből sem hagyható ki a kaliforniai Nicholas Riasanovsky Oroszország története című kötete. Ez jó példa arra, hogy az összefoglaló munkáktól esetenként nem sok újdonság várható a témával kapcsolatban. Különösen érvényes a fenti megállapítás abban az esetben, ha a szerző nem a középkor kutatója. Riasanovsky – némiképpen Kljucsevszkij értékelésére emlékeztetve – azt állapította meg, hogy Vszevolod nagyfejedelemtént egész Oroszország fölött érezte hatalmát,¹¹ majd Vlagyimir-Suzdal Vszevolod halála utáni felosztását példaként említve arra hívta fel a figyelmet, hogy a nagyfejedelmi tisztség – északkeleten való elhelyezkedésével és a fejedelmi utódlás bonyolult, kijevi gyakorlatával együtt – az orosz egység szimbóluma maradt, miközben a területeket felosztották.¹²

Klaus Zernack, Majna-Frankfurt egyetemének professzora 1967-es kötetében kronológiai áttekintést adott. Eszerint Mihail fejedelem 1176-ban halt meg; testvérét, a sok gyermeke miatt Nagy Fészeknek elnevezett Vszevolodot, akit (korábban – M. J.) Mihail állított Perejaszlavl Zalesszkij élére, egyidejűleg Vlagyimirban utódnak kiáltották ki, s „nem vitatottan” 1212-ig uralkodott északkeleti volosztyában, 1190-től pedig a kijevi nagyfejedelmi trón szintén az övé volt.¹³ Zernack rövid értékelést is készített a fejedelem tevékenységéről: az ő uralma egyrészt Északkelet és Dél számára is visszatérést jelentett Bogoljubszkij módszereihez. Másrészt Vszevolod a nagyfejedelmi trónon ülve dinasztikus szempontból a régi rosztov-szuzdali földet („das alte Rostov-Suzdaler Land”) az állam (a Kijevi Rusz – M. J.) legerősebb és legbefolyásosabb részévé tette, s ez a föld a 13. században és a 14. század elején a Vszevologyicsok örökletes monarchiáját képezte.¹⁴

Vszevolod északkeleti pozícióját 1176 után valóban nem lehetett megkérdőjelezni, ez azonban nem mondható el a német kutató néhány állításáról. Először is nem tudni, mire alapozta, hogy a kijevi trón Vszevolodé lett, ill. hogy ehhez miért éppen az 1190-es évszámot adta meg. Lehetséges, hogy a szerző a nagyfejedelmi cím következetes alkalmazásának kezdetét a kijevi nagyfejedelmi trón megszerzéseként értelmezte? Másodszer, a mongol hódítás előtti Rusz fejedelemségeivel kapcsolatban túlzás örökletes monarchi-

10 Uo. 117–118.

11 *Riasanovsky, Nicholas V.: A History of Russia. New York – Oxford, 1984. 91.* A kötet először 1963-ban jelent meg.

12 Uo. 92.

13 *Zernack, Klaus: Die burgstädtischen Volksversammlungen bei den Ost- und Westslawen. Studien zur verfassungsgeschichtlichen Bedeutung des Veče. Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens. Band 33. Wiesbaden, 1967. 98.*

14 Uo. 98–99.

áról írni. (Ez a megjegyzés természetesen nem csak Zernackra vonatkozik.) Az igaz, hogy 1212 után északkeleten a sors és Vszevolod akaratából csak az utóbbi fejedelem leszármazottai irányíthatták a területi egységeket, de ez még nem jelenti azt, hogy az utódok monarchák lettek volna.

Német koncepciók az 1970-es évek végéről

A tübingeni Dietrich Wörn az 1970-es évek végén egy hosszú tanulmányt szentelt Nagyfészkü Vszevolod (Vsevolod III. „Bol’šoe gnezdo”) uralmi ideológiájának, elsősorban az írott forrásokat és a képzőművészet emlékeit vizsgálva. A szerző nem kerülhette meg Vszevolod és az egyház viszonyának értékelését. A Lavrentyij-évkönyv feljegyzései alapján úgy vélekedett, hogy elődje, Andrej turbulens egyházpolitikájához képest Vszevolod alatt nem lépett fel semmilyen konfliktus a fejedelem és a püspök között. A világi hatalom és az egyház kapcsolata éppen hogy idillinek tűnik, de ez nyilvánvalóan nem tükrözi a történelmi valóságot. Wörn egyetértett Francis Dvornikkal abban, hogy Vszevolod „mint egy abszolutista uralkodó, úgy uralkodott az egész fejedelemség felett, fensőbbségét (seine Oberhoheit) Kijevben és Novgorodban is érvényesítette”, s a nagy tekintélytől átvett idézettel a német szerző azt a nézetét kívánta bizonyítani, miszerint ilyen körülmények között az egyház nyilván messzemenően kiszolgált a fejedelmet.¹⁵

Wörn megállapította, hogy Vszevolod a Lavrentyij-évkönyvben többször is templomalapítóként jelenik meg,¹⁶ s részletesen foglalkozott a vlagyimiri Dmitrijevszkij (Demeter)-székesegyházzal. Úgy vélekedett, hogy a fejedelem a névadó szentje, Szaloniki Szent Demeter tiszteletére szánt templom építésével olyan hagyományhoz csatlakozott, melyet Oroszországban még Szent Vlagyimir teremtett meg, és amely Jurij Dolgorukij által Vlagyimirba (inkább Szuzdalba – M. J.) is eljutott.¹⁷ A német szerző támogatta Ny. Ny. Voronyin és G. K. Vagnyer azon nézetét, miszerint a Dmitrijevszkij-székesegyház és a homlokzatain található domborművek mint ideológiai-művészi ábrázolások, Vszevolod uralkodásának dicsőítését jelképezik; valamint úgy látta, hogy a művészek a szobrok faragásakor nem voltak a belső festésre jellemző merev programhoz kötve, és nem vették figyelembe az egyházi személyek elvárásait.¹⁸

15 Wörn, Dietrich: Studien zur Herrschaftsideologie des Grossfürsten Vsevolod III. „Bol’šoe gnezdo” von Vladimir (1176–1212). Ein Beitrag zur Erforschung der historiographischen und künstlerischen Formen der Herrscherverherrlichung im russischen Hochmittelalter. In: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Bd. 27 (1979). H. 1. 9. A Dvorniktól átvett idézet: *Dvornik, Francis: Byzantine Political Ideas in Kievan Russia.* In: *Dumbarton Oaks Papers* 9/10 (1956). 118.

16 Wörn i. m. 9.

17 Uo. 11.

18 Uo. 14.

Wörn azoknak adott igazat, akik a székesegyház északi homlokzatának egyik alakját Vszevoloddal azonosították, s ezt a domborművet a déli homlokzaton található Nagy Sándor ábrázolással vetette össze. Arra a következtetésre jutott, hogy a két szoboralak összefügg egymással: a legendás ókori uralkodónak, a keleti népek leigázójának északi megfelelője „új Sándorként” a vlagyimiri nagyfejedelem lett. Mindketten részesültek a központi Salamon-figura Istenhez hasonlatos ünnepélyességéből, amely az Isten által rendelt király ideális típusát szimbolizálta. Wörn Nagy Sándor és Vszevolod történeti személyiségekként megjelenített alakjait a nyugati homlokzat Dávid és Salamon király ábrázolásaival is összefüggésbe hozta.¹⁹ A szerző úgy vélekedett, hogy Vszevolodnak, az alapító ábrázolásának tényétől még fontosabb az, hogy őt trónon ülve jelenítették meg. Wörn ezt nagyon különleges ikonográfiai típusnak tartotta, és nem a bizánci uralkodók zsánerszerű ábrázolásával, hanem az uralmi ideológiával kapcsolta össze. Bizonyítékként a német történész nemcsak azt a környezetet (Salamon, Dávid – Salamon, Nagy Sándor, krisztológiai és a szentek történetéhez tartozó motívumok) nevezte meg, ahol a Vszevolod-csoportot elhelyezték, hanem a Lavrentyij-évkönyvet is.²⁰

Wörn párhuzamot talált a nyugat-európai és vlagyimir-szuzdali művészet és uralmi ideológia között, s úgy vélekedett, hogy ez úgy magyarázható meg legkönnyebben, ha a Dmitrijevszkij-székesegyház külső díszítésében feltételezzük a Német-római Császárságból érkezett művészek meghatározó közreműködését, akiknek Vszevolod fejedelem világi elemekkel megspékelt teokratikus uralmi ideológiáját nem volt nehéz a szobrászat nyelvére lefordítani. A szerző a hatalom gyakorlásával kapcsolatban is egybeesést vélt felfedezni Oroszország és a Nyugat, elsősorban a széttagolt Németország között. Álláspontja szerint a 12. századi orosz fejedelmek döntő politikai újítása az volt, hogy a részfejedelemségek kiépítését az egész birodalom irányításának hegemonista igényeivel kötötték össze, s ez a párhuzamosság határozta meg a csernyigovi, a halics-volhíniai és vlagyimir-szuzdali fejedelmek, közülük is kiváltképpen Vszevolod politikáját.²¹

A nyugat-német kutató azt a kérdést is feltette, hogy ki volt a felelős a Dmitrijevszkij-székesegyház homlokzatain lévő képi programért, vagyis kihez köthető a templom külső díszítése. Ezután óvatos válasszal és indoklással szolgált: sok minden utal arra, hogy a székesegyház homlokzati szobrai esetében Vszevolod ízlése és személyes akarata döntő szerepet játszott; a fejedelem élete és a politikai körülmények pedig magyarázatot adnak uralmi ideológiájának irodalmi és művészi megjelenítésére, az egyházi és világi elemek egyenlő súlyban tartására, továbbá a bizánci és nyugati elemek összekötésére.²²

19 Uo. 25.

20 Uo. 26.

21 Uo. 33, 35–36.

22 Uo. 39. Vszevolod fejedelem uralmi ideológiájának irodalmi vonatkozásai az évkönyvekben találhatóak.

Az Oroszország történetének kézikönyvében 1979-ben megjelent írásában a münsteri Hartmut Rüss korrekt módon összegezte Nagyfejszkű Vszevolod tevékenységét: hosszú uralkodása a Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség történetének csúcspontját jelentette, hiszen az ekkor vált Rusz legerősebb és legbefolyásosabb területévé. A Perejaszlavl Russzkij feletti ellenőrzést az 1180-as évek végén szerezte meg. 1189-ben Vlagyimir halicsi fejedelem ismerte el uralmát. Egy 1196-os egyezményrel, melyet a csernyigovi Olgovicsokkal kötött, biztosította magának, hogy tartósan befolyása legyen a kijevi politikai ügyekre. Azzal, hogy a kunok ellen látványos hadjáratot folytatott (1198), hangsúlyozta a Ruszon belüli vezető szerepre támasztott igényét. A halics-volhíniai Romannal, majd az ő halála (1205) után a csernyigovi Olgovicsokkal gyakorolta a szeniori pozícióból fakadó ellenőrzést Kijev felett (duumvirátus), még ha korlátozottan is. Befolyását sikeresen kiterjesztette a déli területekkel határos Rjazanyra. Novgorod számára viszont problematikus volt a nagyhatalmú szomszéd jelenléte. Már Andrej Bogoljubszkij is próbálta közvetlen támadással elfoglalni a várost, ám be kellett érnie az összekötő utak (és ezáltal a Novgorod számára fontos gabonaszállítás) lezárásával. Vszevolod és utódainak uralkodása alatt a novgorodiaknak jórészt szuzdali fejedelmeket kellett elfogadniuk, így a krónikákban Vlagyimiri és Nagy Novgorodi Nagyfejedelemségről kezdtek írni. Annak érdekében, hogy biztosítsa a Volga mentén kelet felé haladó, letelepülő szlávok előnyomulását, és hogy kedvező kereskedelmi feltételeket szerezzen, Vszevolod több katonai akciót hajtott végre a volgai bolgárokkal szemben. Ellenük már Jurij Dolgorukij és Andrej Bogoljubszkij is indított hadjáratot. A belső ügyekben Vszevolod óvatosan folytatta elődjének politikáját. Uralkodása alatt nem volt kérdéses a fejedelemség politikai egysége, illetve a nagyfejedelmi rangot mint hivatalos címet ő használta először az 1190-es években. Vszevolod hatalmának jelentősége és isteni legitimációja hatalmi ideológiai kifejezésre talált az egyházi és történeti tárgyú irodalomban, illetve a szakrális épületek művészi kivitelezésében.²³

Hurwitz és Fennell Vszevolodról

Az amerikai kutató, Ellen S. Hurwitz Andrej Bogoljubszkijt bemutató kötetében együtt is értékelte a két testvért. Ennek lényege az alábbiakban foglalható össze: az orosz történelem egyik legnagyobb iróniája, hogy Andrejt politikájának tragikus következményei mártírrá tették. Jó hírneve a vlagyimiri hatalom helyreállításával állt helyre. Vszevolod 1177-ben utasítást adott az Andrej uralmát megörökítő feljegyzések befejezésére. Ez az évkönyvredakció Vszevolod elődjét tartja Vlagyimir városa, az új, az Istenanya által védelt politikai

23 Rüss, Hartmut: Das Reich von Kiev. In: Handbuch der Geschichte Russlands. Herausgegeben von M. Hellmann, Münster – K. Zernack, Giessen – G. Schramm, Freiburg. Band 1: Von der Kiever Reichsbildung bis zum Moskauer Zartum. Herausgegeben von M. Hellmann. Lieferungen 4/5, Stuttgart, 1979. 345.

központ megalapítójának. Andrej azért vesztette életét, hogy az új város prosperálhasson. Vszevolod merített bátyja eredményeiből, amikor megszerezte a települést, és a fejedelemséget eléggé kiépítette ahhoz, hogy az Arany Horda uralmát túlélje. Azonban Vszevolod jól megtanulta a meggyilkolt féltestvére uralmáról szóló leckét: a Kljazma menti Vlagyimir és a rosztovi föld (a Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség – M. J.) nem maradhat fenn, ha túl szorosan kötődik Kijevhez.²⁴

John Fennell oxfordi professzor a középkori Rusz válságáról írt könyvet. Ebben nem az a meglepő, hogy angol nyelven 1983-ban adták ki, sokkal inkább az, hogy a munka, még a Szovjetunió létezésének időszakában, oroszul is megjelenhetett. Fennell is kitért a vlagyimiri fejedelem értékelésére. Eszerint III. Vszevolod I. Vlagyimir (980–1015) egyik legbölcsebb és legelőrelátóbb utóda volt, akinek tekintélyét a kortárs fejedelmek széles körben elismerték,²⁵ s közülük a déliek úgy tekintettek rá, mint az elsőre az egyenlők között (primus inter pares), vagy mint a rangidősre Rurik valamennyi utóda között.²⁶ Továbbá a szerző úgy látta, hogy vlagyimiri fejedelemként a nemzetközi küzdötéren is rendkívüli módon megnőtt a tekintélye, fejedelemségének területe pedig jelentősen növekedett.²⁷ Fennell véleménye szerint a fejedelem halálának is komoly hatása volt: 1212-ben III. Vszevolod meghalt. Rusz északkeleti részét harminckét évig irányította irigylésre méltó hozzáértéssel, tapintattal és türelemmel, emellett vlagyimiri nagyfejedelemként kormányzása nagyobb része alatt ügyesen manipulálta a déli politikai erőket. Halála után – és kétségkívül ennek következményeként – hamarosan az összes orosz fejedelemség politikai sorsában jelentős változások történtek. A tatárok 1223. évi, első betörését megelőző évtized a szuzdali földön a III. Vszevolod nagyszámú fia közti kegyetlen belháborúknak, délen ugyanakkor az erőviszonyok teljes megváltozásának lett a szemtanúja.²⁸

Vszevolod nagyfejedelemi címéről

A 20. században a nyugati történetírásban többen is figyelmet szenteltek a nagyfejedelemi cím használatának. L. K. Goetz tanulmánya²⁹ még a század elején jelent meg, s évtizedek múltán újabb rövidebb-hosszabb produktumok

24 Hurwitz, Ellen S.: Prince Andrej Bogoljubskij: The Man and the Myth. In: *Studia Historica et Philologica* XII, Sectio Slavica 4. Firenze, 1980. 22.

25 Fennel, Dzsón: *Krizisiz szrednyevokovoj Ruszi, 1200–1304.* (Fennell, John: *The Crisis of Medieval Russia, 1200–1304.*) Moszkva, 1989. 37.

26 Uo. 38.

27 Uo. 40.

28 Uo. 72–73. Nem tudni, John Fennell, a precíz és megbízható történész könyvében miért szerepel az a kitétel, miszerint Vszevolod harminckét évig irányította Rusz északkeleti részét. A fejedelem uralma valójában harminchat évig tartott (1176–1212).

29 Goetz, L. K.: *Der Titel „Grossfürst“ in den ältesten russischen Chroniken.* In: *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte.* Vol. I. 1911. 23–66, 177–214.

születtek.³⁰ A kérdés egyik legismertebb kutatójának a lengyel Andrzej Poppe bizonyult. Az 1970-es években készített munkájában azt elemezte, hogyan jelenik meg a nagyfejedelmi titulus az Igor-énekekben,³¹ 1984-es lengyel nyelvű írása pedig a Kijevi Rusz egész időszakára kiterjesztette a vizsgálódást.³² Az utóbbinak 1989-ben megjelent, kiegészített, angol nyelvű változata széles körben ismertté vált.³³ Ebben a források mellett Poppe kollégái korábbi eredményeit is felhasználta. Legfontosabb megállapításai az alábbiakban foglalhatók össze: az első orosz fejedelem, aki rendszeresen használta a nagyfejedelmi címet, Vszevolod volt. Ez vlagyimiri kormányzása első éveiben nem, csak a 12. század végétől figyelhető meg. Az 1180-as évekhez kapcsolódó néhány említés az évkönyv későbbi átdolgozásának eredménye lehet. A cím következetes alkalmazása 1190-ben kezdődött, és 1195 után került túlsúlyba.³⁴

Poppe szerint Vszevolod nagyfejedelmi titulusának elismerését a többi orosz területen bizonyos fenntartásokkal fogadhatták, s feltételezését igyekezett konkrétumokkal alátámasztani: a Kijevi Évkönyvben megfigyelhetjük, hogy őt délen nem nevezték következetesen nagyfejedelemnek, s a krónikás hozzáállása azt tükrözi, hogy Szuzdal uralkodójának politikai befolyása ingatag volt. A novgorodi évkönyvírók sem nevezték így Vszevolodot, de a realitások rugalmasságra kényszerítették őket. Az 1199-ben Vlagyimirba érkező követek nagyon jól tudták, hogy nem engedhetik meg maguknak a protokoll megsértését, ezért a Vszevolod Jurjevics Nagyfejedelem Úr megszólítást alkalmazták. Kijev uralkodói (Szvjatoszlav Vszevolodovics és Rurik Rosztyiszlavics) részéről a titulus használata szemmel láthatóan másodrangú kérdésnek számított, és inkább válasz volt a Kljazma menti Vlagyimir törekvéseire.³⁵

A francia Wladimir (később Vladimir) Vodoff tanulmánykötete 1989-ben jelent meg, s ebben két írás is tárgyalta Nagyfészki Vszevolod titulusának kérdését. Az egyik tanulmányban a szerző Kljucsevszkijnek azt az állítását vitatta, mely szerint a kijevi fejedelmek már a 11. századtól kezdve viselték a nagyfejedelmi

30 Schmidt, Knud R.: *Sociale Terminologie in russischen Texten des frühen Mittelalters*. (Bis zum Jahre 1240). Kopenhagen, 1964. 293.; Arrignon, Jean-Pierre.: *Usage et valeur du titre de Grand Prince (Velikij Knjaz') dans la Russie du Nord-est aux XIIIe et XIVe siècles*. In: *Les Principautés au Moyen-Age*. Bordeaux, 1979. 173–184.; Vodoff, Wladimir: *La titulature des princes russes du Xe au début de XIIe siècle et les relations extérieures de la Russie Kievienne*. In: *Revue des Etudes Slaves*. Vol. LV, 1983. 139–150.; Vodoff, Wladimir: *La Titulature princière en Russie du XIe au début du XVe siècle*. *Questions de critique des sources*. In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. Vol. XXXV, 1987. 1–35.

31 Poppe, Andrzej: *On the Title of Grand Prince in the Tale of Ihors' Campaign*. In: *Eucharisterion: Essays to Omeljan Pritsak*. Harvard Ukrainian Studies. Vol. III-IV, 1979–1980. 684–689.

32 Poppe, Andrzej: *O tytule wielkksiążęcym na Rusi*. In: *Przegląd Historyczny*. Tom LXXV, 1984/3. 423–439.

33 Poppe, Andrzej: *Words that Serve the Authority. On the Title of „Grand Prince” in Kievan Rus’*. In: *Acta Poloniae Historica*. Tom. 60. Warszawa, 1989. 159–184.

34 *Uo.* 174.

35 *Uo.* 175.

címet. Megnevezte azokat a történészeket, akik korábban vagy Vodoff kortársaiként használták a titulust. A listán többnyire jól ismert nevek sorakoztak: Sz. F. Platonov, B. A. Ribakov, B. D. Grekov, Sz. V. Juskov, L. V. Cserepnin, V. T. Pasuto, H. Rüss, W. Philipp és mások.³⁶ Azokat a tudósokat (M. Sz. Hrusevszkijt és A. Je. Presznyakovot) is felsorolta, akik felléptek a nagyfejedelemi cím használata ellen,³⁷ majd azok (L. K. Goetz, A. A. Sahmatov, M. D. Priszjolkov, Ja. Ny. Scsapov, V. L. Janyin, A. G. Kuzmin) következtek, akik kétségbe vonták a *nagy* jelző korai alkalmazását.³⁸ Vodoff arra az álláspontra helyezkedett, hogy a végső következtetés, már amennyire ilyen lehetséges, a kijevi időszak legszakavatottabb, lengyel kutatójától származik. Poppe pedig a források újbóli tanulmányozásának eredményeképpen a német Goetz véleményével értett egyet, aki Vszevolod szuzdali fejedelemnek tulajdonította a nagyfejedelemi cím felvételét.³⁹

A titulus novgorodi alkalmazásával kapcsolatban azonban Vodoff bírálta lengyel kollégáját. Állásfoglalásának lényege a következő volt: 1270 előtt nem lehet intézményes jelleget tulajdonítani a nagyfejedelem kifejezés néhány előfordulásának az Első Novgorodi Évkönyvben, legyen szó akár Jaroszlav Vlagyimirovicsról (Vszevolod pártfogoltjáról a novgorodi trónon – M. J.) vagy magáról a vagyimir-suzdali Vszevolodról. Ilyen körülmények között nehéz Poppéval egyetértenünk, aki elfogadta egy szuzdali forrás, a Lavrentyij-évkönyv tanúságát, és ezzel Nagyfészki Vszevolod idejére tette azt az időszakot, amikor Novgorod elismerte a vlagyimiri uralkodók (des souverains de Vladimir) nagyfejedelemi címét. Csak az 1270 és 1300 közé eső időszakra vonatkozóan próbálhatunk utalásokat találni az Első Novgorodi Évkönyvben, s ezek alapján tudjuk meghatározni azta pontos évszámot, amikortól a nagyfejedelem titulust használni kezdték a novgorodi gyakorlatban.⁴⁰

36 *Vodoff, Wladimir*: Remarques critiques sur le cours de terminologie d'histoire russe de V. O. Ključevskij. In: *Vodoff, W.*: Princes et principautés russes (X^e–XVIIe siècles). Northampton, 1989. 280–281.

37 *Uo.* 281.

38 *Uo.* 282–283.

39 *Uo.* 283. A tanulmánykötet Vodoff korábbi munkáinak reprintje, ezért abban nem *Poppe* 1989-es angol nyelvű munkájára, hanem a lengyel szerző két korábbi írására való hivatkozás található: *Poppe*, 1979–1980. 684–689. *Poppe*, 1984. 423–439. A Goetz által használt terminológiával kapcsolatban Vodoff azt a megjegyzést tette, hogy a kiváló német történész néhány évvel annak a közleménynek (*Goetz*, 1911) a megjelenése előtt, amelyben Nagyfészki Vszevolodnak tulajdonította a nagyfejedelemi cím felvételét, folyamatosan használta a „Grossfürst” kifejezést a (korábban élt – M. J.) kijevi fejedelmekre is: *Goetz, L. K.*: Staat und Kirche in Altrussland. Kiever Periode, 988–1240. Berlin, 1908

40 *Vodoff, Wladimir*: La titulature princière en Russie du XIe au début du XVIe siècle. In: *Vodoff, W.*: Princes et principautés russes (X^e–XVIIe siècles). Northampton, 1989. 21.

Az 1990-es évekhez köthető koncepciók

Az 1990-es évek közepén Janet Martin, a floridai Miami egyetemének professzor asszonya Vszevolod Kijevhez való viszonyát vizsgálva az alábbiakat állapította meg: Andrej Bogoljubszkij halála is a dinasztikus kapcsolatok egy korszakának végét jelezte a Kijevi Ruszban. A Jurjevicsek, az utódlásért küzdő egyik főág képviselői és a hagyományos rend tartópillérei, felhagytak a nagyfejedelmi trónért folytatott versengéssel. Vszevolod, bár az idősebb nemzedék tagja volt, és a század végére elismerték a dinasztia rangidős fejedelmének, saját patrimoniumára, a szomszédos Rjazanyi, ill. Muromi Fejedelemségre és Novgorodra összpontosította figyelmét.⁴¹ 1194-ben, a kijevi Szvjatoszlav halála után a vlagyimiri fejedelem nem követelte ugyan magának a kijevi trónt, de döntő szava volt abban, hogy Rurik legyen az utód.⁴² Az 1206–1212 közötti események még kevésbé voltak áttekinthetők, mint a korábbiak, mert Vszevolod, a rangidős fejedelem életben volt, és hol az egyik, hol a másik pályázó érdekében vetette latba tekintélyét.⁴³

A cambridge-i szerzőpáros, Simon Franklin és Jonathan Shepard szintén Vszevolod kijevi politikájával kapcsolatban fogalmazott meg említést érdemlő gondolatot. Eszerint ő már részt vett az 1173-ban zajlott kegyetlen hadjáratban, és tanult testvére bukásából. Időről időre megnyomta az emelőkart, nyomást gyakorolt és fenyegetett is, de igen kevés hajlandóságot mutatott az iránt, hogy a déli ügyekbe közvetlenül beavatkozzon.⁴⁴

A Franciaországba emigrált Mihail Heller történész és író kötetének magyar nyelvű változatát 1996-ban adták ki. Bár a szerző történészként elsősorban nem a középkor szakértője volt, a nyilvánvaló fordítási hibák kijavítását követően a témával kapcsolatos három értékelése, ill. gondolatmenete figyelmet érdemel. Egyrészt Heller szerint Vszevolod uralkodásának 36 esztendeje a Vlagyimir-szuzdali Nagyfejedelemség virágkora volt. Másrészt a vlagyimiri fejedelem és halicsi rokonai kapcsolatáról a szerző az alábbiakat állapította meg: Éleseszű Jaroszlav felesége Nagyfészű Vszevolod nővére volt, és támogatta a szuzdali fejedelem politikáját. Északkelet és Délnyugat szövetsége a kijevi központ ellen irányult, s mindenekelőtt Vszevolod számára volt előnyös. Amikor Éleseszű Jaroszlav halálát követően fia, Vlagyimir visszaszerezte a magyar király által elhódított örökségét, és igyekezett trónját megszilárdítani, távoli nagybátyjától kért segítséget.⁴⁵

41 *Martin, Janet*: Medieval Russia, 980–1584. Cambridge Medieval Textbooks, Cambridge, 1995. 117.

42 *Uo.* 100.

43 *Uo.* 124.

44 *Franklin, Simon – Shepard, Jonathan*: The Emergence of Rus, 750-1200. London - New York, 1996. 351. 1173-ban egy Andrej Bogoljubszkij által szervezett had indult Kijev ellen, de Visgorodnál vereséget szenvedett. A vlagyimir-szuzdali fejedelem nem tudta kiköszörülni a csorbát, mert 1174-ben meggyilkolták.

45 *Mihail Heller*: Az Orosz Birodalom története. In: *Mihail Heller – Alekszandr Nyekrics*:

Harmadrészt egy összefoglaló munkához képest Heller viszonylag részletesen ismertette Vszevolod rjazanyi politikájának egyes eseményeit: 1207-ben a rjazanyi fejedelmek úgy döntöttek, hogy szembeszállnak politikájával. A nagyfejedelem ezután bezáratta azokat, akiket sikerült elfognia, s követelte, hogy a többieket feleségeikkel együtt adják ki, majd Vlagyimirban bebörtönöztette őket. A rjazanyi városokat Vszevolod helytartói kormányozták, a trónra pedig a fia ült. A rjazanyiak azonban nem nyugodtak bele a döntésbe, ezért Vszevolod kitelepítette a város valamennyi lakosát a püspökkel együtt, magát Rjazanyt felperzselt, a fejedelemséget pedig a vlagyimir-szuzdalihoz csatolták. A szerző azt a megállapítást tette, hogy ez volt a területszerzés első példája, amikor egy óorosz fejedelem egy másik óorosz fejedelem rovására növelte meg birtokait.⁴⁶

Kanadai és francia értékelés a 21. század elejéről

A birminghami Maureen Perrie szerkesztésében 2006-ban jelent meg Cambridge-ben egy újabb Oroszország-történet első kötete. Ennek a korai Russzal és Moszkóvia felemelkedésével foglalkozó részét igen neves brit és észak-amerikai kutatók (Jonathan Shepard, Simon Franklin, Martin Dimnik, Janet Martin) írták. Az 1462-ig terjedő időszak kapcsán az egyetlen kivételt az orosz V. L. Janyin jelenti, akinek a nevéhez a középkori Novgorod történetének bemutatása fűződik. Az óorosz fejedelemségek helyzetét tárgyaló részben a torontói Dimnik az alábbi értékelést adta a vlagyimiri fejedelemről: Vszevolod Nagy Fészek hatalma Roman Msztyiszlavics halálakor (1205-ben) volt a legnagyobb. Nem avatkozott a déli ügyekbe, energiáit arra fordította, hogy az északkeleti területek fölött megszilárdítsa uralmát. Elhatározta, hogy aláveti a rjazanyi fejedelmeket, akik ha egyesítették volna erejüket csernyigovi rokonaikkal, komoly fenyegetést jelentettek volna a hatalmára. A Kaszpi-tengertől induló kereskedelem feletti ellenőrzésért hadat viselt a volga-kámai bolgár és a mordvin törzsek ellen. Megsemmisítette a kun táborhelyeket a Don folyó mellett, és megerősítette a védelmet a Közép-Volga és az Északi-Dvina mentén. Bár a Volga felső folyásánál novgorodi területeket szerzett, magát Novgorodot nem sikerült elfoglalnia. Oda a Rosztyiszlavicsok közé tartozó Msztyiszlav Udaloj fészkelte be magát. Vszevolod saját patrimoniumában – Andrejhez hasonlóan – központosító politikát folytatott a helyi ellenzék elnyomásával és a városok megerősítésével. Ő is épített templomokat, s közülük az egyik legkülönlegesebb Szent Demeter vlagyimiri székesegyháza, amely domborműveiről híres.

Orosz történelem I. Osiris 2000, Budapest, 1996. 53–54. A szerző nevének orosz változata Mihail Jakovlevics Geller, a francia pedig Michel Heller. A Mihail Heller név a magyar nyelvű kötetben szereplő változat.

46 Uo. 55.

Végül az évkönyvszerkesztmény fennmaradása, mint apja és bátyja esetében is, azt bizonyítja, hogy uralma alatt virágzó irodalmi tevékenység folyt.⁴⁷

2016-ban Martin Dimnik újabb kötettel jelentkezett, de ebből a Vszevolod-értékelésnek csak azokat az elemeit érdemes kiemelni, amelyek eddig nem kerültek ismertetésre. A nyugalmazott torontói professzor utalt rá, hogy felmerült az az elgondolás, miszerint Vszevolod volt Rusz első fejedelme, aki felvette a nagyfejedelmi címet. Dimnik úgy vélekedett, hogy Szvjatoszlav Vszevolodovics 1194-ben Kijevben bekövetkezett halála után Vszevolod vitathatatlanul az egész Rusz leghatalmasabb fejedelme volt, majd hozzátette: a Monomah-ház rangidős fejedelmeként élvezett erkölcsi tekintélyét, valamint katonai erejét az egész Monomah-ág fölötti vezető szerepének megerősítésére használta fel, és hadi fölényét még a csernyigovi fejedelmek is elismerték. A szerző szerint Vszevolod volt az utolsó vlagyimiri fejedelem, aki az egész északkeleti területet ellenőrizte. Mivel minden unokaöccse korábban halt meg mint ő, az egész szuzdali földet fiaira hagyhatta. Így biztosította, hogy a Jurjevicsek közül az ő vonala legyen az egyedüli, Szuzdaliát irányító család. Azonban azzal, hogy minden fiának patrimoniumot adott, gyengítette Szuzdalia katonai erejét.⁴⁸

Pierre Gonneau és Aleksandr Lavrov párizsi professzorok 2012-es kötetében Nagyfészki Vszevolod (Vsevolod-la-Grande-Nichée) kevesebb figyelmet kapott, mint bátyja, Andrej Bogoljubszkij. Általános értékeléseként ez olvasható: Andrej meggyilkolása után két zavaros év következett, amely alatt fivérének, Mihalkónak nem sikerül felülkerekednie Rosztov és Szuzdal lázadó lakosságán. 1176-ban érkezett el Nagyfészki Vszevolod ideje, aki határozottan lépett fel, és egészen 1212-ben bekövetkező haláláig uralkodott Szuzdaliában. Uralmának csúcspontján megfélemlítette Murom és Rjazany fejedelmeit, és saját örököseit juttatta Perejaszlavl Juzsnij és Novgorod trónjára.⁴⁹

A Novgorod történetét bemutató, feltehetően Gonneau által írt, több mint húszoldalas alfejezet viszont alaposabban foglalkozik Vszevoloddal. Ennek egyik része a meghívott fejedelmek időszakát (1136–1196), a másik pedig Szuzdal felemelkedését, vagyis a Vlagyimir-suzdali Fejedelemség Novgorod fölötti befolyásának időszakát (1196–1265) tárgyalja.⁵⁰ Az elsőről a szerző azt állapította meg, hogy amint Vszevolodnak sikerült visszaszereznie Bogoljubszkij örökségét, igyekezett pártfogoltjainak helyzetét megszilárdítani Novgorodban, s ehhez kiváló jelöltre talált Jaroszlav Vlagyimirovics személyében, akinek összesen

47 *Dimnik, Martin*: The Rus' principalities. In: Perrie, M. (ed.) The Cambridge History of Russia. Vol. 1. From Early Rus' to 1689. Cambridge, 2006. 118.

48 *Dimnik, Martin*: Power Politics in Kievan Rus': Vladimir Monomakh and his Dynasty, 1054–1246. In: Studies and Texts 202. Toronto, 2016. 284–285. A szerző Nagyfészki Vszevolod nagyfejedelmi címével egy korábbi tanulmányában részletesebben foglalkozott: *Dimnik, Martin*: The Title 'Grand Prince' in Kievan Rus'. In: Medieval Studies 66 (2004). 298–302.

49 *Gonneau, Pierre – Lavrov, Aleksandr*: Des Rhôs à la Russie. Histoire de l'Europe orientale, 730–1689. In: Nouvelle Clío, l'histoire et ses problèmes. Paris, 2012. 394.

50 *Uo.* 178–180, 181–186.

közel tizenhárom évig sikerült a novgorodi trónon maradnia. Vele volt kapcsolatos az az esemény is, amely miatt a szerző az 1196. évet egyfajta kronológiai határnak választotta, mivel szerinte a fenti évben Vszevolod Jaroszlav harmadik fejedelmi ciklusa érdekében kompromisszumot kötött a novgorodiakkal; Vszevolod elismerte a novgorodi fejedelemtválasztás szabadságát, pártfogoltja pedig 1197-ben visszakaphatta a novgorodi trónt. Mindezt Gonneau az alábbi módon értékelte: az eljárás világosan mutatja, milyen fontosnak tartották a novgorodiak különleges helyzetük hangsúlyozását, de az 1196-os „szabadságot” igazából ugyanolyan fenntartásokkal kell érteni, mint az 1136-os „forradalmat”, hiszen Novgorod és Szuzdal között messze nem volt rendezett a viszony.⁵¹ Gonneau a novgorodi szabadság elismerését az Első Novgorodi Évkönyv alapján tette 1196-ra, ez a datálás azonban aligha fogatható el. Mivel Jaroszlav 1196 végén távozott Novgorodból, s csak 1197 végén tért vissza oda, a megegyezésnek 1197-ben kellett létrejönnie.

A szuzdali-novgorodi kapcsolatok következő szakaszának lényegét a francia professzor így fogalmazta meg: a fejedelmek továbbra is nagyon gyakran cserélődtek, hatvankilenc év leforgása alatt (1196–1265) tizenhét fejedelem huszonhat alkalommal váltotta egymást. Bár ez a számítás egy kissé csalóka, mert sokszor a trónra ültetett személy kevésbé volt jelentős, mint a pártfogója. Novgorod trónjáért a dinasztia ugyanazon három ága versengett, mint korábban: a szmolenszki, a vlagyimir-szuzdali és a csernyigovi. 1230-tól az egyensúly végérvényesen Szuzdalia javára tolódott el, de ez a győzelem Nagyfészki Vszevolod uralkodásának végén és a fiai örökösödési harca idején majdnem elmaradt.⁵²

A szakirodalomban található nézetek áttekintése után megállapítható, hogy Vszevolod vlagyimir-szuzdali fejedelem tevékenysége a nyugati történészeket is foglalkoztatta, ill. foglalkoztatja. Az értékelések egyik fontos része déli politikájának alakulása volt. Kijevhez való viszonyát és a dinasztia belüli szeniori pozíciójának felhasználását ugyan esetenként kisebb-nagyobb kritikával illették (Vernadsky, Florinsky), de a történészek azt nem vitatták, hogy Vszevolod Jurjevics az egész Kijevi Rusz egyik legjelentősebb politikai tényezője volt, sőt a kanadai Dimnik az 1194-et követő időszak leghatalmasabb fejedelmének, az amerikai Vernadsky az 1205 utáni évek legerősebb fejedelmének, a brit Fennell pedig egyenesen I. (Szent) Vlagyimir egyik legbölcsebb utódának nevezte.

51 Uo. 180. Jaroszlav Vlagyimirovics Nagy Msztyszlav kijevi nagyfejedelem (1125–1132) unokája, Nagyfészki Vszevolod sógora volt.

52 Uo. 181.

A kutatók nagy figyelmet szenteltek a fejedelem „külpolitikájának” más vonatkozásaira is. Novgorodi sikereinek értékelésében több esetben csak formai különbségek fedezhetők fel: Vszevolod Novgorodot függésbe vonta (Florinsky), befolyása alatt tartotta (Stökl), a „fensőbbségét” Novgorodban is érvényesítette (Dvornik, Wörn), a novgorodiaknak jórészt szuzdali fejedelmeket kellett elfogadniuk (Rüss). Egy másik nézőpontból ugyanez a siker kudarcnak tűnik: Vszevolodnak magát Novgorodot nem sikerült elfoglalnia, s oda Msztyiszlav Udaloj fészkelte be magát (Dimnik). E tekintetben a francia Gonneau álláspontja tűnik a leginkább kidolgozottnak. A lényegét még egy rövid összegzésben is érdemes felidézni: az 1196–1265 közötti időszakban megerősödött a vlagyimir-suzdali befolyás. Novgorod trónjáért a dinasztia ugyanazon három ága versengett, mint korábban, de az egyensúly csak 1230-tól tolódott el végérvényesen Szuzdalia javára. Azonban ez a győzelem Nagyfészki Vszevolod uralkodásának végén és a fiai örökösödési harca idején majdnem elmaradt. Figyelemre méltó, hogy több szerző (Florinsky, Stökl) Vlagyimir-Suzdal és Novgorod érdekeinek bizonyos fokú összefonódásáról írt. Vszevolod Rjazannal és Murommal kapcsolatos politikája nem váltott ki különösebb polémiát a történészek körében, bár a Rjazanyi Fejedelemséggel szembeni kemény fellépés miatt néhány kutató (Heller, Gonneau) negatív színezetű véleményt fogalmazott meg. A nyugati történészek a Vszevolod fejedelem által a volgai bolgárok és a kunok ellen indított támadásokat szintén említésre érdemesnek tartották.

A nyugati kutatók általában elismeréssel írtak Nagyfészki Vszevolod Északkelet-Rusz históriájában játszott szerepéről. Uralmának időszakát a német Rüss a Vlagyimir-suzdali Fejedelemség csúcspontjaként, a párizsi Heller pedig virágkoraként értékelte. Több szakember figyelmét is felkeltette a nagyfejedelmi titulus kérdése. A téma legismertebb kutatói (Goetz, Poppe, Vodoff) ennek a címnek a Kijevi Ruszban való felvételét egyaránt Vszevolodnak tulajdonították.

Nagyfészki Vszevolod tevékenysége csak bátyja lépéseivel összevetve ítélni lehet korrekt módon, s ezt az összehasonlítást a nyugati szerzők jó része elvégezte. A róla szóló értékelések tanulmányozása után megállapítható, hogy Vszevolod nemcsak az 1917 előtti orosz, a szovjet és az 1991 utáni orosz, hanem a 20. századi–21. század eleji nyugati történetírásban is kevésbé vitatott történelmi személyiség, mint bátyja, Andrej Bogoljubszkij.

